

Abaúj-Torna

Hajdani vármegyéink

története II. József katonai összeírásáig

Abaúj-Torna vármegyét észak felől Szepes és Sáros, kelet felől Zemplén, dél felől Borsod, nyugat felől Gömör-Kishont megyék határolták. Határait csak részben mondhatták természetesen, azaz olyanak, melyet nagy avagy kevésbé nagy hegységek, domb-ságok, folyók és völgyek által a természet jelölt ki, nagyrészt közigazgatási intézkedések szabták meg, kivált dél és nyugat felé. A megye területi kialakulásának döntő tényezői az erdő-ispánságok keletkezése és Heves megye önállósulása voltak. A tornai vár uradalmának kiépítésével az erdőispánság várispánsággá, majd vármegyévé alakult. A már említett Heves kiválása Újvár megyéből annak természetes következménye volt, hogy területileg nem függött össze Abaújjal. (Heves önállósulásának első jelei az 1220-as évekből valók: hevesi várnépeket említenek 1222-ben.) Az elkülönülés gyakorlatilag a XIII. század második felében megtörtént.

A hajdani Abaúj-Torna vármegye területe észak-déli irányban lejtősödött. Északi részén a szomolnokai hegyesoport őskori, a tornai mészkőhegység középkori s a megye déli részén vonuló Cserehát a földtörténeti harmadkor kőzeteiből áll.

Azt a véleményt, mely szerint a honfoglalás előtt lakatlan terület volt, egyszerűen cáfolták az itt talált kő-, agyag-, és csontszközők. A bronzkori ember lakhelyét a völgyben állította. Okát ennek a fém használatában lelték meg a kutatók. Lakását rózsából fonta s agyaggal tapasztotta. Edényeit agyagból, vékony falúra készítette s díszítette körkörös csigavonallal. Az e korból származó leletek: jellegzetes formájú kardok, karvédek, fibulák.

A hagyomány szerint a honfoglaláskor Ede és Edömer, a magyarokkal bejött kabar,

Abaúj Torna vármegye új címere

mások szerint kun törzsfők szálltak meg e területen. Anonymus, Bors vezér várépítését említi.

A vármegye múltjáról a XVI. századig hézagosság az ismereteink. A már régebben létező Újvár, mely a valószínűleg kabar származású Aba Sámuel birtokában volt, szolgált az ismét trónra jutott Péterrel ellenséges nagyurak, s az országba behívott Szár László fiak (Endre és Levente) találkozóhelyéül 1046-ban. I. László király és a vármegye kapcsolatát egy legenda örökítette meg. Salamon ellen vonulásakor a király az

agyongyötört seregnek Jászó és Debörd között, valahol a sziklás hegyekben, kardjával bő vizű forrást fakasztott.

A szomorú emlékü II. András alatt, Gertrudis tragédiájának okozója, Bánk 1205 és 1209 között a megye ispánja volt. 1241-ben e megye földje is szenvedte a tatárok dúlását. Az oly szerencsétlen muhi csata után, IV. Béla Forgács András és Kécsi Detre vezették át az abaúji rengetegeken. Nagy Bózsza községben még ma is él a király emléke, aki egy kinyúló sziklán (ma Béla-kő) ejtette szerét vecsernyéjének.

Az Árpád-ház kihalása utáni trónversengés alatt az itteni nagyuraknak is sikerült birtokaikat erőszakos foglalásokkal gyarapítani. Amádé nádor fiai, atyjuk galád meggyilkolása után nem tettek le a bosszú tervéről, és ellenszegülve a Tamás esztergomi érsek által létrehozott békességnek, Csák Máté pártjára álltak. Károly Róbert a rozgonyi csatában győzte le őket s még ebben az évben (1312) leromboltatta a hatalmas Amádé várat.

Habsburg Albert halála után I. Ulászló ellenében, a vármegye Posthumus László mellé állt. Edesanyja hozta a cseheket Abaújba. Velük érkezett Jan Giskra is. Ulászló

1443-ban inkább a törökkel törődve, elfogadta Giskra hódításait, így a fegyverszünetről Abaúj is a cseh származású vezér kezén maradt. Ulászló halála után Giskra magát továbbra is főkapitánynak nevezte, s noha 1446-ban le

Abaúj vármegye címere

kellett volna mondania e tisztségről, kiváló hadvezér lévén, csak 1462-ben hódolt be az ellene nagy sereggel érkező Mátyás királynak.

A mohácsi kudarc előidézte dinasztia-változás, és a közállapotoknak a török betörések okozta romlása nem maradt hatás nélkül. A lőcsei Henkel János, a királyné udvari káplánja vetette meg a lutheri tanok terjedésének alapját, mikor Perényi Péterrel – aki a megye főispánja volt – és sok más előkelő családdal együtt az új hitre tért. 1526. szeptember 16-án néhány felsőmagyarországi megye gyűlésén kimondták a csatlakozást Szapolyaihoz. Jánost ez év november 11-én koronázták meg Fehérvárott Szent István koronájával. Eztán a koronát Perényi Péter rejtette el Füzér várában addig, míg Jánostól elpártolva Ferdinándnak adta át, hogy 1527. november 3-án ezzel megkoronázzák.

Izabella királyné 1541. augusztus 29. után költözött el Budáról, s a török által neki adományozott országrészt (Erdélyt és a Tiszántúlt) hű embereire bízta, köztük Czecei Lénárt kassai főkapitányra. 1558-ban történt, hogy Velizán bég, a füleki parancsnok, ötezer lovassal Szikszó ellen tört, s miután azt kirabolta, Enyickén megütközött a Ferdinánd által kinevezett felsőmagyarországi főkapitánnyal, Thelekessy Imrével, aki a mintegy kétezer foglyot tőle elvette, és a foglyokat szélnek, az ingóságokat pedig kótyavetyének eresztette. Miksa, I. Ferdinánd utóda nem szándékozott orvosolni a bajokat. Így az 1566-os török betörés eredménye az lett, hogy Eger, Torna, Szendrő és Regéc vidékéről 19000 ember került rabszolgasorba. Míg az 1565-ben Miksa által kinevezett főkapitány, Schwendli Lázár, mindezt tétlenül nézte, a hős Rákóczi Zsigmond kétezer foglyot

szabadított ki Ali füleki bég béklyójából. Az északkeleti vármegyék Homonnay Bálint által összehívott gyűlése Boeckai zászlajához szegődött, mikor 1604-ben tudtára adta Belgiojoso Jakab kassai főkapitánynak, hogy az ez-évi 22. törvénycikket, mivel az korlátozta a protestáns vallásgyakorlatot, érvénytelennek tekinti. Bocskai halála után a vallási torzszalkodások szakadatlanul égő lángját a központi kormány nemhogy csillapította volna, de még jobban elmérgesítette. Így került a megye 1619-ben Rákóczi György révén Bethlen Gáborhoz, aki Dóczy András – II. Ferdinánd kapitányát – elfogatta és börtönbe vetette. Bethlen 1619. szeptember 21-én, Kassán fogadta a felsőmagyarországi megyék hódolati esküjét.

A Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kevésbé érintette e megye területét (nagy csatái az ország nyugati részén és Erdélyben zajlottak).

Rákóczi elbujdosása után a vármegye megváltozott. Az összeírások adataiból kiszűrhető, hogy Abaújban 18–20000 ember maradt. A hosszú háborús időszak alatt számos helység eltűnt a föld színéről. (Csánki Dezső a Hunyadiak korában még 318 községet talált Abaúj megyében, ezek közül 1714 után 76-ról nincs adat.) A pusztává vált területek benépesítéséről a vármegye 1714-es rendelete (az új házat építők adómentességéről), illetve az 1723. évi országgyűlés 3. törvénycikke (mely 6 évi közadó mentességet biztosított a betelepülőknek) intézkedett.

II. József 1784. augusztus 16-án általános népszámlálást és a házak megszámozását rendelte el. Mivel a nemesek még október elsején feliratot intéztek hozzá tiltakozásuként, és a vármegye nem akarta az összeírást teljesíteni, a király saját küldöttjeivel végeztette el. Az összeírás szerint ekkor 103 545 fő volt e vármegye lakosainak száma.

Torna vármegye címere

Jancsák Csaba